

KONSONANTICKÉ KMENY

Deklinace	Rod	Staročeský vzor	Novočeský vzor
vokálnícké			
<i>u-kmeny</i>	mužské	syn	pán, hrad
<i>o-kmeny</i>	mužské	chlap	pán, hrad
<i>jo-kmeny</i>	mužské	oráč	muž
<i>ɔjo-kmeny</i>	mužské	řebří	–
<i>o-kmeny</i>	střední	město	město
<i>jo-kmeny</i>	střední	moře	moře
<i>ɔjo-kmeny</i>	střední	znamenie	stavení
<i>a-kmeny</i>	ženské, mužské	žena, sluha	žena, předseda
<i>ja-kmeny</i>	ženské, mužské	duš, panoš	růž, soudce, (píseň)
<i>ɔja-kmeny</i>	ženské, mužské	laní, sudí	– (paní)
<i>i-kmeny</i>	ženské, mužské	kost, host	kost, (píseň)
konsonantické			
<i>n-kmeny</i>	mužské, střední	kámen, rámě	–
<i>t-kmeny</i>	mužské	loket	–
<i>nt-kmeny</i>	střední	kuř	kuře
<i>s-kmeny</i>	střední	slovo	
<i>r-kmeny</i>	ženské	máti	–
<i>v-kmeny</i>	ženské	svekrev	–

Jako souhláskové se označují ty deklinace, v nichž byl kmenotvorný formant tvořen vedle samohlásky i souhláskou. Za rodové diferenciacie substantiv se staly neproduktivními – pro malý počet skloňovaných jmen začalo konsonantické skloňování upadat. S výjimkou *nt-kmenů* (dnešní typ *kuř*) souhláskové deklinace v češtině zanikly, do dnešní češtiny se zachovaly některé odchýlné tvary substantiv, která k těmto deklinacím patřila.

n-kmeny mužské: kámen

Singulár	Plurál	Duál
1. kamy (kámen)	1. kamenie, dní	1., 4., 5. dní
2. kamene	2. kamen, dní	2., 6. dňú
3. kameni	3. kamenóm	3., 7. dnoma
4. kámen	4. kameny, dni	
6. kameni, ve dne	6. kameniech	
7. kamenem	7. kameny	

K *n-kmenům* mužským patřila substantiva jako *den, hřeben, ječmen, jelen, kámen, kořen, křemen, lupen, plamen, prsten, třmen* ad. Substantiva této deklinace přešla většinou k *o-km.*, některé původní koncovky však zůstávají: gen. sg. *kamenu / kamene*, dat. sg. *kamenu / kameni, na kamenu / kameně / kameni*).

Pozn. Původní nom. sg. by měl znít kamy - byl nabrazen tvarem akuzativním.

n-kmeny střední. rámě

Singulár	Plurál	Duál
1. rámě	1. ramena	1., 4., 5. rameni
2. ramene	2. ramen	2., 6. ramenú
3. rameni	3. ramenóm	3., 7. ramenoma
4. rámě	4. ramena	
6. rameni	6. rameniech	
7. ramenem	7. rameny	

Takto se skloňovala substantiva *břiemě, plémě, siemě, jmě* (jméno) ad. Nominativní a akuzativní podoba měla však odlišný tvar než kmen v ostatních pádech. Různost kmene byla odstraněna vytvořením nominativního novotvaru s nejobvyklejší koncovkou na *-no* (*rameno, plemeno* ad.) – tím získaly tyto kmeny charakteristiku o-kmenů, ke kterým přešly. Zbytkem této deklinace jsou dnes dubletní tvary v gen. sg. *ramena//ramene*, dat. sg. *ramenu//rameni* a stylově příznakové nominativní podoby *rámě, plémě* ad.

nt-kmeny střední. kuřě

Singulár	Plurál	Duál
1. kuřě > kuře	1. kuřata	1., 4., 5. kuřětě
2. kuřětě > kuřete	2. kuřat	2., 6. kuřatú
3. kuřeti > kuřeti	3. kuřatóm > kuřatuom > kuřatům	3., 7. kuřatma
4. kuřě > kuře	4. kuřata	
6. kuřeti > kuřeti	6. kuřatech//kuřětích	
7. kuřetem > kuřetem	7. kuřaty	

Název nt-kmenů pochází z jejich původní praslovanské podoby (*kur'ę > kur'ä > kuřě > kuře*, gen. *kur'ęte*). Střední nt-kmeny jsou jedinou konsonantickou deklinací dochovanou do současnosti – příčinou je velké množství jmen patřících k této deklinaci (jména mláďat – např. *jehně, holúbě, kotě, ptáčě* ad.). Někteří substantiva sem přistoupila od jiných deklinací, např. *koště* (pův. jo-km.), *doupě* (pův. ja-km.) nebo *hrabě* (pův. *hrabie*, ɣja-km.).

s-kmeny střední. slovo

K s-kmenové deklinaci patřila původně řada neuter (*nebo – nebese, slovo – slovese, oko – očese, ucho – ušese, kolo – kolese, tělo – tělese*). Nom. sg. byl zakončen na *-o*, takže brzy tento deklinací typ zanikl přechodem ke středním o-kmenům. Zbytky se dochovaly v plurálových tvarech substantiva *nebe* (přešel ke středním jo-kmenům – *nebesa, nebes, nebesóm > nebesuom > nebesům, nebesa, o nebesích > nebesích//nebesách, nebesy*). V nové češtině byly ve třech případech (*koleso, sloveso, těleso* a odvozeniny *tělesný, slovesný*) tvary s tématem *-s* uměle obnoveny – jsou to novodobá přejetí z ruštiny. Novočeský odborný termín *koleso* je singulár vytvořený ke starému plurálu *kolesa* = dvoukolý vůz.

r-kmeny ženské: máti

K těmto kmenům patří ve staré češtině jen dvě substantiva – *máti* a *dci*. Původní koncovky jsou zachovány kromě nom. sg. v gen. sg. *materě*, dat. sg. *materi, dceři*, ak. sg. *máter*, nom. a ak. pl. *materě* a gen. pl. *mater, dcer* a jediný doložený nom., ak. vok. tvar duálový *materi*. Ostatní tvary jsou nepůvodní formy z jiných kmenů. Pozůstatkem v současné češtině je výjimečný dat. a lok. sg. *dceři*. Slovo *máti* se v důsledku morfologického osamocení slovtvorně obměnilo – vzniklo *mát*, *matka* apod.

Pozn. Také novočeské slovo neter vypadá, jako by původně patřilo k této deklinaci – jedná se však o slovo vytvořené až za národního obrození V. Hankou (jako nepravá glosa neti).

(ū) v-kmeny ženské: svekry / / svekrev

Ženské ū-kmeny řadí někteří autoři do skupiny vokalických kmenů. Nom. sg. je od původu tvaru akuzativní, původní tvar zněl *svekry* (koncovka *-y* je tu normální střídnice za původní *ī*). Gen. sg. je tvar konsonantický, instr. sg. , dat. a lok. pl. je tvar i-kmenový. Od začátku historické doby byl tento deklinací typ v úpadku a přiklonil se k deklinaci typu ***píseň***. Byla to např. substantiva jako *cierkev, břeskev* (broskev), *húžev, korúbev, krev, mrkev, rakev, tykev, vikev* ad. Jiná substantiva přešla k a-km. (např. *Bečev > Bečva, Punkev > Punkva*). Naopak některá k ū-km. deklinaci přistoupila (např. *koroptva > koroptev, plútva > ploutev, větev* (pův. i-km.)).

t-kmeny mužské: loket

K této deklinaci patřila substantiva *loket, debet* (strom podobný dubu), *drobet, drochet* (drobet), *krapet, loket a nebet*. Protože však měla v nom. sg. stejné zakončení jako o-kmeny, brzy k těmto kmenům přecházela. Původní koncovky jsou dochovány v nom. a ak. sg. *loket*, gen. sg. *lokte*, dat. sg. *lokti*, nom. pl. *lokte* a gen. pl. *loket*. V nové češtině má tyto koncovky pouze substantivum *loket* – vedle pravidelných tvarů o-kmenových – např. gen. sg. *lokte / loktu*. Gen. pl. se užívá archaicky ve funkci numerativu – *pět loket plátna*.